

EL REPARTIMENT FEUDAL DE MALLORCA: LA PORCIÓ DEL COMTE D'EMPÚRIES (1230-1235)

Plàcid Pérez i Pastor

Societat Arqueològica Lul·liana

Resum: El present estudi pretén explicar de quina manera es dugué a terme el *primer i segon* repartiment feudal de Mallorca entre els magnats després de la conquesta de 1229. Es pren com a exemple la divisió dels béns immobles entre els membres que integren una de les porcions manco conegudes –la del comte d'Empúries– i s'analitzen els drets i les obligacions que acompanyen els béns repartits. Finalment es fa un seguiment dels canvis de domini que experimenten les baronies i senyories territorials sorgides d'aquest repartiment.

Paraules clau: Mallorca, conquesta, repartiment, feudalisme, comtat d'Empúries.

Abstract: This article explains how the first feudal divisions of Majorca were arranged by the nobility after the Conquest in 1229. The example chosen here is the division of one of the least known properties, that of the Earl of Ampúria. Here, we analyse the rights and obligations that implied the divided properties. Finally, we analyse the changes that took place under the successive landowners.

Key words: Majorca, conquest, feudal division, feudalism, Ampúria's county.

Rebut el 3 d'abril. Acceptat el 9 de desembre de 2014.

Abreviatures: ACM = Arxiu Capítular de Mallorca, ADG = Arxiu Diocesà de Girona; AFDM = Arxiu de la Fundació Ducal de Medinaceli, ARM = Arxiu del Regne de Mallorca, BSAL = *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, DCVB = Diccionari català-valencià-balear, *Documenta* = Documenta Regni Maioricarum, ECR = Escrivania de Cartes Reials, FRB = *Fontes Rerum Balearium*, GROC = SASTRE MOLL, J.: *Llibre Groc de la Seu de Mallorca (1211-1715)*. *Índex documental*, Palma, 2012, LR = Lletres reials, LRA = Llibre del Repartiment (còdex llatinoaràbic), LRC = Llibre del Repartiment (còdex català).

La conquesta de la Ciutat de Mallorca pel rei Jaume I i els membres de la seva host, el 31 de desembre de l'any 1229, marca l'inici de l'ocupació global de l'illa. Alhora, planteja diversos problemes derivats del govern i repoblació de les terres ocupades, l'ordenació de l'espai, la submissió de la població vençuda i la protecció front a un possible atac exterior. Totes aqueixes qüestions, que feren necessari arbitrar un sistema propi de control i defensa de l'illa, segurament són abordades en el procés de repartiment de l'illa i queden reflectides, si més no parcialment, en els documents que se'n deriven.

El repartiment immobiliari de Mallorca entre el rei Jaume I, els magnats i llurs porcioners,¹ es duu a terme a través de tres processos distints que Gabriel Alomar² va anomenar *primer*, *segon* i *tercer* repartiments:

El *primer* té lloc immediatament després de la presa de la Ciutat i consisteix en la distribució del botí entre els magnats, arreglerats en cinc *quadrelles*,³ encapçalades pel rei i els quatre magnats principals. Però, tot seguit i al llarg d'una fase que durà un grapat d'anys, es produeix un sub-repartiment o divisió dels béns que havia obtingut cada magnat entre els membres de la mateixa quadrella. Són igualment persones, col·lectius i institucions que havien participat en la conquesta i que, per tant, tenien la consideració de porcioners.

Simultàniament a aquesta primera fase té lloc l'anomenat *segon* repartiment: la remuneració que cada magnat i porcioner, segons la seva importància, atorga als vassalls i/o cavallers, escuders, servidors o altres membres de llur seguici.⁴ De la mateixa manera, paga deutes contrets amb anterioritat i satisfà compromisos i devocions de caràcter religiós.

En coexistència amb els anteriors, tingué lloc el *tercer* repartiment, consistent en la cessió de terres als colons que vingueren a poblar i cultivar la terra.

Tot i que es coneixen amb un cert detall els repartiments a les porcions reial i del comte en Nunyo Sanç,⁵ poca cosa se'n sap de la resta. Bona part dels investigadors creuen que les porcions que correspongueren a cadascun dels magnats quedaren reflectides en un

1 *Magnats e parzoners* és la denominació que proporciona el propi LRC als participants a la conquesta: ROSSELLÓ BORDOY, G.: *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Llibre del Repartiment de Mallorca o Llibre del Rei (ARM, 18)*, Salamanca, 2007.

2 ALOMAR, G.: *Urbanismo regional en la Edad Media: las 'ordinacions' de Jaume II (1300) en el reino de Mallorca*, Palma, 1976, p. 40.

3 És la denominació que fa servir el propi LRC. En el cas de la conquesta de València, en canvi, el terme *quadrilla* es refereix més al conjunt de béns que ha de repartir un *quadrillero*, que no a la gent beneficiada: TORRÓ, J.: "Guerra, repartiment i colonització al regne de València (1248-1249)", *Repartiments a la Corona d'Aragó (Segles XII-XIII)*, Enric Guinot i Josep Torró, eds., València, 2007, p. 201-276, p. 256.

4 El LRC els anomena *pobladors*: ROSSELLÓ BORDOY, G.: *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Llibre del Repartiment...*

5 PORTELLA COMAS, J.: "La colonització feudal de Mallorca: els primers establiments de l'alqueria Deià (1232-1245)", *Estudi General*, 5-6, 1985-86, p. 331-343; CATEURA BENNASSER, P.: "Los caballeros en la repoblación señorial de Mallorca", *El regne de Mallorca i el sud francès*, 1986, p. 83-89; CATEURA BENNASSER, P.: "La repoblació nobiliària de Mallorca per Nuno Sans", *Historiographie de la Couronne d'Aragon*, II, Gap, 1989, p. 99-114; MUT CALAFELL, A.; ROSSELLÓ BORDOY, G.: *La Remenbrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Palma, 1993; SOTO COMPANY, R.: "La porció de Nunó Sanç. Repartiment i repoblació de les terres del Sud-est de Mallorca", *Afers*, 18, 1994, p. 347-365.

llibre individualitzat i confien que qualche dia surtin a la llum.⁶ Entretant no apareixen, les millors fonts d'informació disponibles són les versions llatinoaràbiga, catalana i llatina del Llibre del Repartiment del Rei,⁷ complementades amb d'altres documents de l'ARM, l'ACM, l'ADG i l'AFDM. Fent servir aqueixes fonts, el present treball exposa com es feren el *primer* i *segon* repartiment entre els integrants de la fracció que encapçalà el comte d'Empúries. En la mesura que ho permet la informació, s'intenta esbrinar el gruix dels immobles que correspongueren a cada porcioner i, en els casos que sigui possible, fer un breu seguiment dels canvis de domini que experimenten les baronies i senyories alodials sorgides d'aquesta divisió. Es prescindeix, per tant, de qualsevol referència al *tercer* repartiment.

El repartiment de l'Illa

La campanya de conquesta de Mallorca, contràriament a la concepció originària dels promotors com a expedició privada, acaba essent una croada de la cristiandat contra els musulmans.⁸ Aleshores, els exèrcits feudals estaven constituïts⁹ per contingents de cavallers ben armats, ajudats per un petit equip d'assistents –de tres a cinc–, que eren el centre neuràlgic dels combatents. Aquest nucli necessitava també la concurrència de la infanteria –peons, arquers, ballesters– i experts en sitis i setges. A la conquesta de Mallorca hi participa, doncs, una munió de gent de tota extracció social i econòmica, des de l'alta noblesa catalana passant per la prelatura eclesiàstica, els Ordes Militars, la petita noblesa, dignitats eclesiàstiques, cavallers individuals, milícies urbanes de ciutats i viles, comunitat jueva, i fins i tot grups d'almogàvers i homes de frontera.¹⁰

6 La frase “el que es consigna a l'original” o “el que segueix després a l'original” de l'LRA, que clou les descripcions de les partions reials i nobiliàries del terme de la Ciutat, poden proporcionar alguna certesa sobre l'existència d'aquests repertoris; però hom ha exposat arguments en contrari: PÉREZ PASTOR, P.: “Mallorca, 1230-1232. Reflexions a partir de la relectura del còdex llatinoaràbic del repartiment”, *BSAL*, 66, 2010, p. 9-34, p. 14.

7 En el present treball s'han fet servir les versions següents: BOFARULL MASCARÓ, P.: “Repartimiento de Mallorca, Reg. 26”, *Repartimientos de los reinos de Mallorca, Valencia y Cerdeña, publicados de Real Orden. Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, XI, 2, Barcelona, 1856, p. 1-141; BUSQUETS MULET, J.: “El còdex llatinoaràbic del Repartimiento de Mallorca (Parte latina)”, *BSAL*, 30, 1952, p. 708-758; BUSQUETS MULET, J.: “El còdex llatinoaràbic del Repartimiento de Mallorca (Texto árabe)”, *Miscelánea dedicada al doctor José María Millás Vallicrosa*, Barcelona, 1954, p. 243-296; i SOTO COMPANYY, R.: *El còdex català del Llibre del Repartiment de Mallorca*, Palma, 1984. També les versions llatinoaràbiga i catalana publicades en facsimil per Guillem Rosselló: ROSSELLÓ BORDOY, G.: *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Còdex llatinoaràbic del Repartiment de Mallorca. ARM, s/n*, Salamanca, 2007; i *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Llibre del Repartiment de Mallorca o Llibre del Rei (ARM, 18)*, Salamanca, 2007.

8 ALVIRA CABRER, M.: “Guerra e ideología en la España del siglo XIII: la conquista de Mallorca según la crónica de Bernat Desclot”, *En la España Medieval*, 19, Madrid, 1996, p. 37-50, p. 42; PORTELLA COMAS, J.: “¿Cómo se exporta el feudalismo? El caso de Mallorca”, *L'Incastellamento*, Roma, 1998, p. 85-98, p. 90; SANTAMARÍA ARÁNDEZ, A.: “Determinantes de la conquista de Baleares (1229-1232)”, *Mayurqa*, 8, 1972, p. 65-133. En opinió d'Álvaro Santamaría i Pau Cateura, el fet de transformar-se en croada permeté incorporar a la conquesta tots els cristians: SANTAMARÍA ARÁNDEZ, A.: “La reconquista y la repoblación del reino de Mallorca”, *Actas del Coloquio de la V Asamblea General de la Sociedad Española de Estudios Medievales*, Saragossa, 1991, p. 137-232, p. 146; CATEURA BENNÄSSER, P.: *Mallorca en el siglo XIII*, Palma, 1997, p. 18.

9 SÁIZ SERRANO, J.: *Guerra y nobleza en la Corona de Aragón. La caballería en los ejércitos del rey (siglos XIV-XV)*, Universitat de València, Departament d'Història Medieval, <<http://hdl.handle.net/10803/9994>> [Consulta: 30 abril 2014], 2003: p. 24-25. Tot i això, l'autor remarca l'absència de monografies sobre aquest tema.

10 Antoni Mas documenta la constitució de societats de combatents a Vic, amb la intenció d'anar *in hoc exercitum de Majoriche*: MAS FORNERS, A.: “Les conquestes de Mallorca i d'Eivissa”, *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, II, Barcelona, 2013, p. 403-439, p. 411. Segons la crònica d'en Pere Marsili, la presència d'almogàvers a Mallorca es detecta per primer cop durant la cavalcada que fa la quadrella d'en Pere Maça per sotmetre

La contribució a la campanya bèl·lica és molt diferent segons uns i altres participants, tant en pertrets com en armes, queviures, vaixells, cavalls i combatents. Els més modestos, com els almogàvers, probablement només hi concorren amb la seva persona, les armes i, si s'escau, la muntura. Els més poderosos hi aporten una part de la logística integrada pels seus vassalls, les milícies feudals i els servents que poden.¹¹ Aquests servents no són únicament els peons, escuders i altres servidors i ajudants necessaris per a fer la guerra, sinó també els notaris, escrivans, capellans, rebosters, cuiners, majordoms, criats i altres servidors domèstics que constituïen les corts nobiliàries. A la porció del monarca, almanco, notaris, escrivans, torsimany, escuders i rebosters formen part del seguici i reben una part del botí.¹²

El mateix dia que la host cristiana entra a la ciutat musulmana de *Mayûrqa*, queda ben clar quines són les intencions dels atacants. La mainada, que fa quasi tres mesos que espera l'oportunitat, es lliura al saqueig sense contemplacions: *E era tant l'haver e el guany que els cavallers e els hòmens de peu veïen per la ciutat* –relata Jaume I en el Llibre dels Feyts–, *que no havien cura d'aquells (sarraïns) que es n'anaven*. I afegeix: *Tots los de la host trobaven tant que pendre, que la u no havia contrast ab l'altre, que cascú cuidava ésser pus ric que l'altre*.¹³ Aquesta entrada a sac és el preludi d'una primera fase incontrolada i anàrquica de repartiment del botí, que probablement ateny les robes, les joies, el diner i els objectes més fàcils d'ocultar i transportar. Tot i això, és impossible saber com es va fer aquest repartiment.¹⁴

Roman, però, una gran quantitat d'immobles i probablement de sarraïns capturats que els magnats encapçalats per en Nunyo Sanç, en Bernat de Santa Eugènia, el bisbe de Barcelona i el sagristà d'aquella diòcesi proposen que siguin adjudicats en subhasta. El rei es manifesta contrari a la proposta, perquè prefereix iniciar la persecució dels musulmans que han fugit a les muntanyes abans que no tinguin temps de reorganitzar-se. Els cavallers i la soldadesca, però, no tenen gaire interès a continuar guerrejant contra els sarraïns fugissers. Més tost tenen pressa per abandonar l'illa i retornar a llurs dominis de terra ferma. Sense gaire convicció,¹⁵ el rei acaba per claudicar i el repartiment es duu a terme *ans que la illa fos del tot guanyada e conquesta*. Probablement s'efectua durant el mes de febrer del

els sarraïns que s'havien refugiat a les muntanyes d'Artà: QUADRADO, J.M.: *Historia de la conquista de Mallorca: Crónicas inéditas de Marsilio y de Desclot en su texto lemosín vertida la primera al castellano y adicionada con numerosas notas y documentos*, Palma, 1850. Per a la condició dels almogàvers, societats de combatents i milícies vilitanes: TORRÓ, J.: "Guerra, repartiment i colonització...", p. 201-276; SABATÉ CURULL, F.: "La tenencia de castillos en la Cataluña medieval", a CABEZUELO PLIEGO, J.V. (ed.): *Alcaidías y fortalezas en la España medieval*, Alcoi, 2007, p. 69-136, p. 96.

11 En els pactes previs, el comte n'Hug d'Empúries, el bisbe de Girona i altres nobles juren participar en la conquesta i dur amb ells un cert nombre de cavallers *et servientes quos potero*: *FRB*, I, n. 3, 10 calendes gener 1228; i *FRB*, n. 9, 5 calendes setembre 1229.

12 A l'estudi sobre el repartiment de l'horta de València, Enric Guinot també detecta la presència de notaris, escrivans, porters, trompeters, alfaquins, un metge i un enginyer: GUINOT RODRÍGUEZ, E.: "El repartiment feudal de l'horta de València al segle XIII: jerarquització social i reordenació del paisatge rural", *Repartiments a la Corona d'Aragó (Segles XII-XIII)*, València, 2007, p. 115-200, p. 151.

13 SOLDEVILA, F.: *Les quatre grans cròniques. Jaume I, Bernat Desclot, Ramon Muntaner, Pere III*, Barcelona, 1971 (1983), p. 48, i 86.

14 SOTO COMPANY, R.: "Repartiment i 'repartiments': l'ordenació d'un espai de colonització feudal a la Mallorca del segle XIII", *De Al-Andalus a la sociedad feudal: los repartimientos bajomedievales*, Barcelona, 1990, p. 1-55, p. 9.

15 Jaume I expressa els seus temors dient: *Nós havem paor que no ens penidam*: SOLDEVILA, F.: *Les quatre grans cròniques...*, p. 49 i 89.

1230, entre Carnestoltes i el dia de Pasqua, dies abans que Jaume I no promulgui la Carta de Franquesa el primer de març.¹⁶

En compliment dels pactes previs a la campanya signats a Barcelona i Tarragona els anys 1228 i 1229 entre Jaume I i els grans senyors feudals catalans, la distribució dels béns immobles i els drets inherents s'adjudica proporcionalment als efectius militars que cadascú ha aportat a la conquesta.¹⁷ Els efectius són avaluats per *cavalleries*.¹⁸ Per tal de facilitar el procés i fer equitatiu el botí,¹⁹ el rei, els magnats i els altres porcioners que concorren a la conquesta són enquadrats en cinc grups o quadrelles, cadascun d'ells encapçalat per un dels nobles principals. Els magnats *caps de fila*²⁰ són: el rei Jaume I, el comte en Nunyo Sanç, el bisbe de Barcelona, el vescomte de Bearn i el comte d'Empúries.

El procés de distribució queda en mans d'una comissió exclusivament nobiliària finalment constituïda²¹ per tres religiosos –els bisbes de Barcelona i de Girona i el mestre del Temple–, dos ricshomes d'Aragó –n'Eiximèn d'Urrea i en Pere Cornel– i dos cavallers catalans –en Ramon Alemany i en Ramon Berenguer d'Àger. Aqueixa composició reflecteix la relació de forces entre el rei i la noblesa, en afavorir els estaments més addictes al rei, potenciar la representació aragonesa i excloure'n els representants de les ciutats.²² En aquesta primerenca divisió del botí immoble, la comissió únicament delimita els béns que corresponen al rei i a cadascun dels quatre *caps de fila*.

A fi d'evitar greuges comparatius entre els porcioners, la comissió procedeix a dividir les possessions immobles de forma independent i individualitzada.²³ D'aquesta manera, cada

16 La cronologia de la presa de la Ciutat de Mallorca, així com la datació de la Carta de Franquesa, han estat objecte de diverses interpretacions, imprecisions i errors no deliberats, deguts en part a l'alteració de l'ordre cronològic que s'observa al *Llibre dels feits*, però també als dubtes a l'hora d'aplicar el còmput de l'Encarnació o el de la Nativitat als documents expedits entre 1229 i 1232. L'estat de la qüestió més recent i més complet és el d'Antoni Mas: MAS FORNERS, A.: "Les conquestes de...", p. 403.

17 Els pactes diuen: *Promittentes vobis omnibus et singulis, bona fide et sine fraude, quod de tota terra, civitatibus, castris et villis et terris heremis et populatis cum suis redditibus et rebus mobilibus et immobilibus et exitibus universis que in hoc viatico adquiremus, Domino concedente, tam per terram quam per mare, lezdis, pedacitis, ribacitis et aliis exitibus universis, dabimus vobis justas portiones secundum numerum militum et hominum armatorum quos vobiscum duxeritis: FRB, l, n. 3, Barcelona 10 calendes gener 1228; i FRB, l, n. 9, Tarragona 5 calendes setembre 1229. Antoni Mas ha posat d'evidència que "la debilitat del seu poder no li deixava cap altre remei [a Jaume I] que pactar amb ells [els magnats] les condicions de la conquesta i el repartiment del botí. I, com és evident, si els senyors s'hi avingueren era perquè tenien interès a participar-hi i a beneficiar-se'n": MAS FORNERS, A.: "Les conquestes de...", p. 410.*

18 En aquest context, doncs, la *cavalleria* és una unitat de compte i càlcul la magnitud de la qual ens és desconeguda. A Álvaro Santamaría li escaigué anomenar-la *cavalleria/mòdul*: SANTAMARÍA ARÁNDEZ, A.: "Demografía de Mallorca. Morabatin de 1329", *Mayurqa*, 20, 1985, p. 155-222, p. 202; i SANTAMARÍA ARÁNDEZ, A.: "Comunidades occitanas en la conquista y repoblación de Mallorca", *El regne de Mallorca i el sud francès*, IV Jornades d'Estudis Històrics Locals, Palma, 1986, p. 9-19, p. 14.

19 QUADRADO, J.M.: *Historia de la conquista...*, p. 437.

20 El concepte fou encunyat per Ricard Soto: SOTO COMPANYY, R.: *El còdex català...*, p. 19; SOTO COMPANYY, R.: "Los antiguos territorios de la Corona de Aragón: Aragón, Baleares, Cataluña, País Valenciano", *Historia de los pueblos de España*, Barcelona, 1984, p. 101-146.

21 La comissió fou modificada en dues ocasions per motius diversos: CATEURA BENNÀSSER, P.: *Mallorca en el segle XIII...*, p. 18-20.

22 CATEURA BENNÀSSER, P.: *Mallorca en el segle XIII...*, p. 20.

23 PORTELLA COMAS, J.: "Les baronies i cavalleries de Mallorca dels segles XIII i XIV. In feudum ad consuetudinem Barchinone", *Afers*, 18, 1994, p. 427-441, p. 432 i 434.

cap de fila obté una part de les alqueries, dels rafals, dels horts, dels palaus, de les cases, dels molins, dels forns, dels obradors, de les mesquites i dels banys existents a Mallorca, tant dins la ciutat com al seu terme i a la part forana.

D'acord amb el criteri de proporcionalitat expressat als pactes previs, cada magnat o grup de magnats i porcioners roman obligat a constituir i mantenir un cert nombre de cavalls armats per acabar de retre l'illa i per contribuir-ne a la futura defensa. El càlcul queda fixat en un cavall per cada 130 *cavalleries*.

Els porcioners del comte d'Empúries

Ha estat l'exhumació de la *Remenbrança de Nunyo Sanç...*²⁴ el què ha proporcionat la nòmina més extensa fins ara coneguda dels beneficiaris que integren la porció del comte d'Empúries: el bisbe de Girona, l'abat de Sant Feliu de Guíxols,²⁵ el paborde de Solsona,²⁶ la ciutat de Narbona,²⁷ el sagristà d'Urgell, i els cavallers en Jaume de Cervera,²⁸ en Ramon de Pertegàs,²⁹ n'Arnau de Bellveí,³⁰ en Ramon de Vernet,³¹ en Guillem de Sant Vicenç,³² i en

24 MUT CALAFELL, A.; ROSSELLÓ BORDOY, G.: *La Remenbrança...*, p. 174.

25 Abadia benedictina creada al segle X, situada a la comarca de Baix Empordà (Girona).

26 A les diferents versions del Llibre del Repartiment compareix esmentat com a paborde de Sexona o Saxona, mentre que la *Remenbrança...* el cita com a preboste de Sent Celoni. Altres documents dels anys 1233-1243 l'esmenten com *Geraldus Celsone prepositus* (ADG, Vestuari n. 6; i ARM, ECR-342, f. 88, f. 136v i f. 200); o sigui, el paborde de Solsona.

27 Álvaro Santamaría i Guillem Rosselló Bordoy troben a faltar la ciutat de Narbona a la relació dels beneficiaris que apareixen en el Llibre del Repartiment del Rei: SANTAMARÍA ARÁNDEZ, A.: "Comunidades occitanas en la conquista...", p. 14; ROSSELLÓ BORDOY, G.: "Mallorca 1232: colectivos urbanos, órdenes militares y reparto del botín", *Aragón en la Edad Media*, 19, 2006, p. 461-483, p. 465. L'enquadrament de Narbona a la porció del comte d'Empúries, i no a la del rei, explica aquella absència. Així ho reconeix el propi Santamaría: SANTAMARÍA ARÁNDEZ, A.: "El patrimonio de las comunidades de Marsella y de Montpellier en el repartimiento de Mallorca", *Montpellier, la Couronne d'Aragon et les pays de Langue d'Oc (1204-1349)*, Montpellier, 1987, p. 105-133, p. 128.

28 Moragues/Bover l'identifiquen com un "capitán muy distinguido del ejército conquistador": MORAGUES, M.; BOVER, J.M.: *Historia General del Reino de Mallorca escrita por los cronistas Don Juan Dameto, Don Vicente Mut y Don Jerónimo Alemany. Segunda edición corregida e ilustrada con abundantes notas, documentos y continuada hasta nuestros días*, Palma, 1841, I, p. 801. Res no en sabem d'aquest conqueridor. Segons el DCVB, Cervera és una ciutat de 4.225 habitants, situada en l'Alta Segarra, a 57 km. de la ciutat de Lleida; o bé un poble de 1.500 habitants, situat en el Rosselló, dins el cantó d'Argelers.

29 A la *Remenbrança...*, p. 168 i 170, compareixen dos personatges anomenats R. Belinguer: un aporta 341 *cavalleries* a la conquesta i, l'altre, tan sols 28. Hom creu encertar en identificar el primer com en Ramon Berenguer d'Àger, cavaller català qui fou enquadrat en la porció del bisbe de Barcelona. Es reconeix el segon com aquell cavaller citat al *Memoriale de omnibus christianorum cavalleris...* de totes les versions del Llibre del Repartiment del Rei amb el nom de Ramon de Pertegàs, qui fou inclòs en la fracció del comte d'Empúries. Moragues/Bover el qualifiquen com a cavaller: MORAGUES, M.; BOVER, J.M.: *Historia General del Reino...*, I, p. 834. En desconeixem l'origen. Diu el DCVB, que Pertegàs és una riera que neix prop de Mosqueroles (Girona) i desaigua al riu Tordera, prop de Sant Celoni.

30 En opinió de Moragues i Bover, era "caballero principalísimo": MORAGUES, M.; BOVER, J.M.: *Historia General del Reino...*, I, p. 792. El DCVB localitza Bellveí com un llogar agregat al municipi de Torrefeta (partit de Cervera, comarca de la Segarra), d'on podia provenir el personatge.

31 Encara que a la *Remenbrança...*, p. 170 i 174, compareix com a Ramon Burguet o Borguet, Guillem Rosselló Bordoy l'identifica com el Ramon de Bernet que apareix al *Memoriale...* de l'LRA i a l'LRG. Segons Moragues/Bover, era cavaller: MORAGUES, M.; BOVER, J.M.: *Historia General del Reino...*, I, p. 793. L'origen més probable, proporcionat pel DCVB, és un poblet agregat al municipi de Baldomar, prop de Balaguer, l'antiga capital del comtat d'Urgell.

32 Els Sant Vicenç posseïen el senyoriu del mateix nom sobre els castells de Vilassar i de Burriac, a la comarca del Maresme (Barcelona).

Pere de Pinell.³³ La nòmina és probablement incompleta puix que s'hi hauria d'afegir, com a mínim, en Pere d'Alcover, com es veurà tot seguit.

La combinació de la informació proporcionada per la *Remenbrança...* i les distintes versions del Llibre del Repartiment del Rei ha permès confeccionar el quadre següent, en el que s'expressa el nombre de cavalleries i cavalls armats assignats a cadascun:

Porcioners del comte d'Empúries i servei militar que devien prestar

Porcioner	"Cavalleries"	Cavalls armats
Comte d'Empúries	849	7 1/2
Bisbe de Girona	459	4
Paborde de Solsona	37,5	
Ciutat de Narbona	18,5	
Abat de Sant Feliu de Guíxols	169,5	1 1/4
Sacristà d'Urgell	37	
Ramon de Vernet	12,5	
Jaume de Cervera	33	
Ramon de Pertegàs	28	
Arnau de Bellveí	22	
Guillem de Sant Vicenç	11	
Pere de Pinell	6,5	

Els cinc darrers porcioners no semblen estar obligats a prestar cavall armat, com tampoc no ho està en Pere d'Alcover.

La porció del comte d'Empúries

La part àrab de l'LRA desvela que la divisió de tota Mallorca s'efectua segons cinc paràmetres: trenta cases principals individualitzades dins *madīna Mayurqa*, els barris de la ciutat dins les murades, les terres de la rodalia que les envolten, els molins situats sobre les vies d'aigua del terme de la ciutat i els districtes musulmans (*'aiza*) que constitueixen la resta de l'illa. De cadascun d'aquests conjunts se'n fan vuit parts. A la quadrella del rei li són adjudicades quatre parts de les vuit esmentades, i a cadascuna de les altres quadrelles una part.

Als porcioners del grup del comte d'Empúries se'ls adjudica, doncs, una vuitena part teòrica de l'illa, que estava constituïda per: *Una octava de la terra fora la villa. Octava del terminal de la villa. Et tota Muro. E los dos terçons de Sullar. E la mitat de l'Albufera del pescar.*³⁴ La relació dels béns i drets que integren aquesta porció és difícil de precisar, perquè no s'ha localitzat cap document que els individualitzi.³⁵

33 Entre les ubicacions que proporciona el DCVB, la més probable com a lloc d'origen de Pere de Pinell és un poblet de 120 habitants situat en el Solsonès.

34 MUT CALAFELL, A.; ROSSELLÓ BORDOY, G.: *La Remenbrança...*, p. 174.

35 Resulta estrany no haver localitzat a l'AFDM la relació dels béns que pertocaren al comte d'Empúries i els seus

Els béns que rep el comte, en funció de les 849 *cavalleries* que aportà a la conquesta, constitueixen en endavant la *baronia* del comte d'Empúries i resten obligats a mantenir perpètuament 7,5 cavalls armats per a fer host i cavalcada per tot el regne de Mallorca.

El primer repartiment entre els porcioners del comte d'Empúries

La vuitena part teòrica de l'illa adjudicada als integrants de la porció del comte d'Empúries arreplega un conjunt d'immobles rústics i urbans dispersos, que s'han de dividir entre ells. El repartiment entre els porcioners del comte, però, no és una empresa fàcil ni exempta de conflictes.

La direcció i el control del repartiment són assumits pel comte n'Hug IV d'Empúries i pel bisbe de Girona en Guillem de Cabanelles. Els vertaders protagonistes, però, són llurs procuradors³⁶ puix que, d'una banda, el comte mor a l'epidèmia que segueix a la batalla³⁷ i el seu successor mai no ve a Mallorca; i, de l'altra, el bisbe abandona l'illa tot just acabada la pesta. Així, per tant, el prelat nomena procurador en Guillem de Torrella, nebot seu i fill d'en Bernat de Torrella i na Clara de Cabanelles, el 28 de març del 1230.³⁸ En Ponç Hug, fill i hereu de n'Hug IV, comte d'Empúries, designa en Guillem Hug el 15 d'agost del 1232.³⁹ Ambdós procuradors gaudeixen de plenes facultats per establir, llogar i permutar honors i possessions.

En compliment de la clàusula imposada per Jaume I als participants a la conquesta relativa a la prohibició de guerrear entre ells,⁴⁰ els procuradors s'esforcen en resoldre les discrepàncies per la via pacífica. Generalment és possible arribar a un acord satisfactori per ambdues parts. En aquest cas, un cop que el beneficiari rep els béns que se li adjudiquen en qualitat de botí, signa un document de conformitat, acceptació i definició. A voltes, però, el compromís no és tan fàcil d'assolir.

Vegem-ne alguns exemples:

porcioners. L'únic document que s'hi ha trobat és una versió llatina del Llibre del Repartiment del Rei, en pergami, intitulada "Partió del Regne de Mallorques quan fonch conquistat per lo Sereníssimo Rey En Jaume, Rey d'Aragó, de bona memòria, treta de un libre vermell axí intitulat recòndit en lo armari de Mallorca de l'arxiu reial de Sa Magestad, situat en la ciutat de Barcelona". El pergami forma part d'un document d'una vintena de folis, sense data, dirigits "Para el Sr. Don Francisco Antonio de Copons". Aquest Francisco Antonio de Copons i Nuix era doctor en ambdós drets i fou apoderat dels X i XI ducs de Medinaceli i comtes d'Empúries, Nicolás Fernández de Córdoba y de la Cerda (1682-1739) i el seu fill Luís Antonio (1704-1768). El document, doncs, és de mitjan segle XVIII: AFDM, Lligall 43, n. 5841, 5842 i 5843.

36 SOTO COMPANYY, R.: "Alguns casos de gestió 'colonial'...", p. 347.

37 Son darrer codicil conegut està datat a Mallorca el 16 de febrer del 1230: AFDM, Lligall 1, n. 35, 14 calendes març 1229. En ell, el comte ordena al seu fill i hereu Ponç Hug que doni als seus magnats i cavallers la part dels béns que els havia promès i els correspon a l'illa. Álvaro Santamaría suposa que morí entre aqueixa data i el 23 de febrer del 1230: SANTAMARÍA ARÁNDEZ, A.: "Sobre la datación...", p. 460.

38 ACM, Còdex CC 3413, f. 62. Regest al GROC, n. 5. Reproduït a *FRB*, I, n. 16, Girona, 5 calendes abril 1230.

39 AFDM, Lligall 43, n. 5813, 18 calendes setembre 1232.

40 *Illi qui partem habuerint de terris illis non possint gerreiare inter se dum fuerint in partibus illis, nec guerram facere de terris illis*: *FRB*, I, n. 3, 10 calendes gener 1228; i *FRB*, I, n. 9, 5 calendes setembre 1229.

1. El litigi amb el bisbe de Girona

El compromís entre en Ponç Hug, novell comte d'Empúries, i en Guillem de Cabanelles, prelat de Girona, és un exemple clar de les dificultats que cal superar. Després d'algunes disputes i altercats inicials per acusacions d'apropiació indeguda de certs immobles per part del bisbe, els procuradors es veuen obligats a recórrer al tutelatge del veguer reial en Berenguer Burguet i a l'arbitratge dels prohoms per ell assignats.⁴¹ Així, per tant, en un acte signat a Mallorca el 3 d'abril del 1235,⁴² ambdós procuradors es comprometen a acatar la mediació inapel·lable dels àrbitres en Bernat Eimeric, en Bertran Escrivà i en Ramon de Verdera, sota pena de cinc-cents morabatins. Després d'escoltar els arguments d'uns i altres, els prohoms resolen el litigi amb l'arbitratge següent:

- El bisbe ha de tornar al comte la meitat de l'alqueria anomenada Santa Eulàlia, del terme de Muro, que havia concedit a n'en Guillem de Torrella. L'altra meitat ja la té el comte d'Empúries, qui la donà a n'en Guillem Hug segurament en alou franc. D'aquesta manera, a partir d'aleshores en Guillem Hug té tota l'alqueria sota alou i directe domini del comte.
- Així mateix i amb els mateixos requisits, li ha de retre la meitat de l'alqueria Vilalba *cum suis terminis et pertinentiis*, situada en aquell terme parroquial.
- Els altres immobles que cada qual té a la ciutat de Mallorca, a les rodalies del seu terme, a Muro, a Sóller i a altres parts, queden ratificats.
- Els establiments que en Guillem de Torrella ja ha fet a les alqueries esmentades, com a procurador del prelat gironí, es consideren vàlids a tots els efectes per part del comte.
- Les qüestions i demandes interposades entre ells, fins al dia de la mediació, es donen per sobresegudes.
- Si per ventura compareix qualche altra propietat que no s'hagi tingut en compte, romandrà indivisa de forma directament proporcional a les *cavalleries* respectives.

El patrimoni del bisbe gironí rep a partir d'aleshores la denominació de *baronia*, compromesa a sostenir tres cavalls armats en proporció a les 459 *cavalleries* amb les quals contribuï a l'expugnació de l'illa.

La primera relació coneguda dels béns del bisbe de Girona és el memorial de censals i agrers realitzat el 10 de gener del 1289 pel batle de la porció, Pere des Pedró, que és la renovació d'un altre aixecat l'any 1255 pel també batle Ramon de Verdera.⁴³ En ell s'hi declaren:

- A la Ciutat, nombrosos hospicis i alguns obradors i forns a la parròquia de Sant Jaume, alguns obradors a la Sabateria Vella, i una partida de cases a l'Almudaina.
- En el terme de la Ciutat: en el pla de Catí, una alqueria, dos rafals una gran garriga i un tros de terra erma, devers Pontiró. Un rafal i un grapat de vinyes prop del monestir de La Real.

41 PÉREZ PASTOR, P.: "Els orígens feudals de l'alqueria de Biniaraix (Sóller)", *VIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, 2014, p. 281-306, p. 297.

42 ADG, Vestuari, n. 14, 3 nones abril 1235.

43 El títol diu: *Hoc est memoriale factori per Petrum de Pedrono, baiulum in Maioricis ecclesie Gerunde III idus januarii anno Domini millesimo CC octuagesimo octavo, de censuallibus et agrariis que dicta ecclesia recipit et recipere debet in insula et regno Maioricarum, tam in civitate quam extra. Et fuit renovatum dictum memoriale a quodam alio memoriali facto per Raimundum de Viridaria, olim baiulum in Maioricis dicte ecclesie, anno Domini millesimo CC quinquagesimo quinto*: ADG, Vestuari, n. 40.

I a les Torres Llaveneres, prop de la mar, 10 quarterades de terra i algunes peces de terra i camps.

– A la parròquia de Muro:⁴⁴ algunes alqueries, rafals i jovades de terra a Sa Marjal, Roquet, Torrecuques, Ses Abadenques i Serra de Muro. Un forn de domini compartit amb el comte d'Empúries. Vint-i-una cases dins la vila, confrontant amb diversos carrers, amb la plaça de Muro, amb una bassa o amb el cementeri de l'església. Algunes d'elles estan associades a un hort, a un corral o a un colomer. Finalment, un nombre indeterminat de cases (*plures domos in villa de Muro*) contigües, també dins la vila, que confronten amb diversos carrers i estan establertes a deu persones distintes.

– Tres setzenes parts de l'albufera de Muro.

– A la parròquia de Sóller: Diverses alqueries, vinyes i olivars als Montreials. Tres trossos de terra en el Pla de Sóller. Un molí baix de la vila. Dos obradors a la plaça de Sóller. Un total de 13 cases, algunes amb un hort o amb un hortal contigu, situades prop de la vila; algunes d'elles confronten amb la síquia de l'alqueria del Comte, amb la plaça de Sóller, amb la carnisseria, amb una via pública o amb el celler del bisbe de Girona. Un conjunt d'hospicis contigus establerts a nou pobladors, i un altre nucli de cases establertes a quatre colons.

Josep M. Marquès⁴⁵ ha estudiat el procés successori de la baronia: El bisbe en Guillem de Cabanelles atorga testament a Girona el 13 de novembre del 1245,⁴⁶ a través del qual llega al capítol de canonges de la seva diòcesi tot quant posseeix a l'illa de Mallorca. Igualment ordena que dels rèdits anuals procedents d'aquells béns es destinin 1.000 sous al sosteniment de llurs canongies i pabordies. I que, els diners sobrants, siguin invertits en la confecció de vestits per distribuir als pobres de la ciutat de Girona el dia de Pasqua.

Precisament nou dies abans de la data del testament del bisbe, el canonge gironí en Bernat de Vilafreser havia disposat també les darreres voluntats,⁴⁷ mitjançant les quals instituí un vestuari o fundació destinada a vestir pobres sota el patronat capitular. D'acord amb l'opinió de Josep M. Marquès,⁴⁸ doncs, "Bernat de Vilafreser fou el fundador del Vestuari de la Seu, i el bisbe Cabanelles el seu primer benefactor".

La donació del bisbe al capítol de la seu de Girona és ratificada per Jaume I des de Morella el 15 de gener de l'any 1251,⁴⁹ amb un document en què mana als oficials reials que respectin el testament i confirma la reserva per a ell del dret i el domini eminent sobre els immobles que constitueixen la baronia.

No obstant això, el nou bisbe en Berenguer de Castellbisbal interpreta que la baronia de Mallorca és inherent al càrrec i no a la persona i, l'any 1253, entaula plet davant l'arquebisbe de Narbona contra el propi capítol de Girona per allò que creu una usurpació de béns, aleshores avaluats en 2.000 sous melgoresos anuals. El sagristà en Guillem de Montgrí, en

44 ALOMAR ESTEVE, G.; ROSSELLÓ VAQUER, R.: *Història de Muro (1229-1349)*, II, Muro, 1989, p. 181.

45 MARQUÈS PLANAGUMÀ, J.M.: "El Vestuari de la Seu de Girona i l'illa de Mallorca", *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó (setembre 1987)*, Comunicacions II, Palma, 1990, p. 215-232, p. 216.

46 ADG, Vestuari, n. 21; i Mitra, n. 181, idus novembre 1245.

47 Testà el 4 de novembre del 1245: MARQUÈS PLANAGUMÀ, J.M.: "El Vestuari...", p. 218.

48 MARQUÈS PLANAGUMÀ, J.M.: "El Vestuari...", p. 216.

49 ADG, Vestuari, n. 24; Mitra, n. 199. Morella, 18 calendes febrer 1250. Hi ha una còpia a ARM, ERC-1145, f. 77, del 07/01/1388, que ha estat publicada a BSAL, 23, p. 131.

nom del col·legi de canonges, s'apel·la al rei Jaume I, qui confirma la baronia a la comunitat. Malgrat la ratificació reial, sembla que el procés continua fins que, l'any 1256, l'arquebisbe arriba a un acord salomònic entre les parts: A partir d'aquell moment, l'administració de la baronia serà exercida de manera conjunta pel bisbe i pel capítol de la seu de Girona.⁵⁰

2. L'acord amb el paborde de Solsona

Han transcorregut més de tres anys des de la conquesta quan en Guerau Calvó, paborde de la catedral canònica agustiniana de Santa Maria de Solsona (Lleida), i en Guillem de Torrella, procurador del comte, arriben a un acord en relació a la part dels guanys que corresponen a les milícies que acompanyaren el prelat solsonès. Mitjançant un document signat a Mallorca el 2 d'agost del 1233,⁵¹ el paborde reconeix haver rebut del bisbe de Girona la seva part i el suplement, tant de les cases com de les alqueries, de les vinyes, dels arbres, dels obradors, dels molins, dels forns i de qualssevol altres béns, i es dona per ben pagat i satisfet.

Es coneixen només parcialment els béns que obté el paborde per la seva fracció:⁵²

- A la ciutat de Mallorca, un obrador en el carrer de la Ferreria.
- En el terme de Catí de la ciutat, el rafal Gohadug que fou d'en Mahomet Alchitip.
- En el terme de Muro, l'alqueria Alacantí, d'unes 300 quarterades d'extensió, veïna de l'alqueria Tancha i fent partió amb el terme municipal de Santa Margarita.
- En el terme de Sóller, la vintiquatre part d'un molí a la síquia de la font de s'Olla; unes cases amb corral que servien de posada a la vila, en el carrer de la Volta Piquera; una part de l'alqueria Biniaraix; una garriga ubicada en els Abats, entre Biniaraix i Fornalutx; i una peça de terra anomenada Rocafort en el terme de Montreial.

Pel conjunt dels béns que rep, el paborde resta obligat a prestar servei d'un quart de cavall armat⁵³ per a la defensa de Mallorca. I això en proporció a les 37,5 *cavalleries* amb les quals fou avaluada la seva aportació bèl·lica a la conquesta.

Ben aviat, la porció del paborde de Solsona passa a anomenar-se Cavalleria d'Alacantí, per ser aquesta alqueria la més important de les que integren son patrimoni. En morir el paborde, abans de 1257, la cavalleria és transferida a n'en Bernat de Verdera,⁵⁴ probablement un parent seu. En el segle XIV era en poder d'en Ramon sa Verdera, qui delega un seu servent per passar revista a la mostra de cavalls armats de 1332 i 1343.⁵⁵ Al voltant de 1408-1410, la cavalleria d'Alacantí muda a mans de la Procuració reial degut als

50 ADG, Vestuari, n. 26, 25/05/1253; n. 27, 10/11/1253; n. 28, 17/11/1253; n. 29, 10/12/1253; i n. 31, 1254-1255.

51 ADG, Vestuari, n. 6, 4 nones agost 1233.

52 ADG, Vestuari, n. 40, 4 idus gener 1288; ADG, Vestuari, n. 20, 3 nones novembre 1245; ARM, ECR-342, f. 136v, 3 calendes gener 1242; ARM, ECR-342, f. 150r, 18 calendes febrer 1242; ARM, ECR-342, f. 200, 6 nones maig 1243; ARM, ECR-343, f. 155r, 5 calendes abril 1247; ARM, Notaris. B-21, f. 80r, pridie nones desembre 1350; ARM, Notaris. B-8, f. 90r, 31/07/1352; ARM, Notaris. T-393, f. 23v, 09/05/1366; i ARM, ECR-1107, f. 293-339, 12/11/1542.

53 Un quart de cavall equivalia al servei d'un home a peu o tres mesos amb un cavall: BARCELÓ CRESPI, M.: "Algunes anotacions sobre el sistema defensiu de Mallorca: els cavalls armats", *Mayurqa*, 19, 1979-80, p. 97-111, p. 100.

54 ARM, ECR-343, f. 24v, 6 idus gener 1257.

55 Passa la revista per la quarta part del cavall armat Bartomeu sa Font: ARM, Arxiu Històric, AH-4721, f. 16-20.

deutes acumulats pel titular. La Procuració, al llarg de tot el segle XV, la concedeix de forma successiva a consellers i secretaris de la cort: en Gaspar Portell, en Francesc Císcar (1430), en Jaume Martí (1452 i 1475), en Guillem de Bordils (1463), en Carlos Chacón (1478), en Pere Camanyas (1480) i en Francisco Sánchez (1491).⁵⁶

3. L'acord amb en Ramon de Pertegàs

Pocs dies després, el 31 d'agost del 1233,⁵⁷ en Pere de Pertegàs i en Pere de Menoch reconeixen haver rebut del procurador del prelat gironí la part i el suplement de les cases, els obradors, els horts, els forns, els molins, les terres, les alqueries, les vinyes i altres possessions que els pertanyen a l'illa. Ambdós reben el suplement com a donataris de la porció concernent a n'en Ramon de Pertegàs, canonge de Barcelona. El canonge havia aportat a la conquesta un cert nombre de milícies que foren avaluades en 28 cavalleries. I en Pere de Menoch i en Pere de Pertegàs, nebot del canonge,⁵⁸ eren els beneficiaris de la donació que els havia fet aquest.

En el document de definició es reserven la part que encara els pugui correspondre de l'honor que el bisbe de Girona aconsegueixi recuperar a Felanitx. Cal relacionar aquesta reserva amb l'apartat de la *Remenbrança...*⁵⁹ intitulat *Remenbrança de las alcarias et de las juvadas in la terra de Falinis que romas a repartir*. Consisteix en un conjunt de 62 rafals situats en el municipi de Felanitx, amb una extensió total de 270 jovades. L'any 1233 els rafals devien ser objecte de litigi entre en Nunyo Sanç i el comte d'Empúries i, per tant, restaven pendents de ser dividits.

El document no esmenta els béns que obtingueren els successors d'en Ramon de Pertegàs. Per altres instruments⁶⁰ sabem que els correspongueren:

- En el terme de Muro, una alqueria a la Serra de Muro, a l'actual terme municipal de Llubí, confrontant amb una via pública i amb l'alqueria dels Captius que posseïa l'Orde de la Mercè.⁶¹
- En el terme de Sóller, la vuitena part del molí ja esmentat; un olivar als Montreials; un camp prop del lloc dit sa Seu, en el Pla de Sóller; unes cases a la vila; un hort amb figueres i altres arbres; i un tros de terra a Biniaraix.⁶²

56 ARM, LR-55, f. 4; LR-63, f. 250; LR-70, f. 249; LR-74, f. 13 i 320; RL-75, f. 13; i ACA, n. 3621.

57 ADG, Vestuari, n. 7, 2 calendes setembre 1233.

58 ACM, n. 7782, 8 calendes febrer 1240.

59 MUT CALAFELL, A; ROSSELLÓ BORDOY, G.: *La Remenbrança...*, p. 139.

60 ACM, n. 7782, 8 calendes febrer 1240; ARM, ECR-342, f. 86, 7 calendes agost 1241; ARM, ECR-342, f. 215v, 9 calendes agost 1243; ARM, ECR-342, f. 136v, 3 calendes gener 1242; ARM, ECR-342, f. 150r, 18 calendes febrer 1242; ARM, Reial Patrimoni. RP-2006, f. 32v, 28/04/1404; ARM, Notaris. J-2, f. 64r, 7 idus gener 1342; i ACM, CC-3413, p. 122, pridie idus febrer 1234. Regest al GROC, n. 46.

61 Cediren la desena part de l'alqueria a la Seu de Mallorca, com a dotació del desè; i el bisbe Ramon l'establí a en Guillem de Rovira l'any 1240: ACM, CC-3413, f. 128, 3 idus setembre 1240. Regest al GROC, n. 119.

62 Una part de l'olivar dels Montreials fou cedida a la Seu de Mallorca, com a dotació del desè; i el bisbe l'establí a n'Arnau Cristià: ACM, CC-3413, f. 123, 7 març 1240. Regest al GROC, n. 105. Igualment una part de les terres de Biniaraix, ja convertides en vinyes, foren cedides a l'Església de Mallorca i el bisbe Ramon les establí a en Ramon Ferrer i en Joan Ginesta: ACM, CC-3413, f. 121, 14 calendes novembre 1257. Regest al GROC, n. 286. Pel molí: ACM, n. 8174, 3 calendes agost 1235; n. 8225, 3 calendes maig 1238; i n. 8218, 3 calendes gener 1312.

No consta enlloc la contribució armada que havia de satisfer el canonge barceloní, puix que en el *Memorial de cavalleries...* la prestació sembla integrada en l'únic cavall armat endossat nominalment a l'ardiaca de Barcelona.⁶³

Els béns d'en Pere de Pertegàs anaren a parar a mans de mossèn Bertran Bou, canonge i cabiscol de la seu de Mallorca qui, l'any 1249,⁶⁴ institueix una capellania a l'altar Major de la Seu, a la qual associa els béns que havia rebut dels Pertegàs. Des d'aleshores, el domini directe es diu que està sota alou de la Capellania d'en Bertran Bou i és administrat pels successius preveres titulars d'aquest benefici eclesiàstic.

En Pere de Menoc també obtingué per part del rei el rafal Alamah, de 5 jovades, en el terme de Sineu.⁶⁵ Una part dels seus béns passaren igualment al Capítol de la Seu, alguns per donació del desè i d'altres per compra. L'altra part degué ser cedida en alou a un particular: l'any 1300 estava en poder d'en Pere Estruç, de qui passà a en Pere Masdellà (1300-1335), en Bernat Esteva (1373-1376), en Jordi Dameto (1376-1380) i, d'aquest, a les famílies Busquet (1382-1405 circa), Bisbal (1405-1570 circa) i Vidal (1578-1650 circa).⁶⁶

4. L'acord amb en Pere d'Alcover

El 3 de novembre del 1233,⁶⁷ el cavaller en Pere d'Alcover signa un document de definició al procurador del bisbe de Girona en el qual reconeix haver rebut diverses possessions. Les rep en concepte del botí pertocant a les seves milícies (*ratione miliciarum mearum*). Són les següents:

- A la ciutat de Mallorca, un casal a l'Almudaina.
- En el terme de la ciutat, una alqueria innominada en el terme de Catí i un hort a la rodalia.

En conseqüència, renuncia al dret que li pugui correspondre sobre la resta dels honors, de les possessions, dels rèdits i dels censals del prelat de Girona.

A part d'aquests béns, en Pere d'Alcover també obtingué del rei l'alqueria Beni Agiba⁶⁸ de 8 jovades, situada en el jûz de Sineu; i, l'any 1233, tres casals sarraïns dins la Ciutat per part de l'infant en Pere que deu anys més tard han estat transformats en cinc cases que en Pere d'Alcover ven a en Nicolau d'Enfantina.⁶⁹

63 ROSSELLÓ BORDOY, G.: *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Llibre del Repartiment...*, p. 105.

64 ACM, n. 7831, 13 calendes juliol 1249 (19/06/1249). El testament del cabiscol és del pridie calendes juliol 1249 (30/06/1249). La institució del benefici és de l'idus novembre 1249 (13/11/1249): ARM, RP-2006, f. 32v. PEREZ MARTINEZ, L.: "Els difícils inicis de l'Església de Mallorca", *Set segles i mig de germanor. Esglésies de Mallorca i del Principat. Miscel·lània commemorativa*, Palma, 1988, p. 76-86, p. 85 (nom equivocat).

65 ROSSELLÓ BORDOY, G.: *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Còdex llatinoaràbic...*, p. 83.

66 PÉREZ PASTOR, P.: "Els orígens feudals...", p. 299.

67 ADG, Vestuari, n. 8, 3 nones novembre 1233.

68 Així escrit a l'LRA, però Benyagiba a l'LRC.

69 ACM, n. 7745, 7 calendes agost 1233 (26/07/1233); i n. 7795, 2 calendes juliol 1243 (30/06/1243).

5. L'acord amb en Guillem de Sant Vicenç

Els Sant Vicenç eren una família de cavallers catalans⁷⁰ originaris de la comarca del Maresme (Barcelona), on tenien el castell de Burriac per en Guillem de Montcada, i el castell de Vilassar en alou.⁷¹

L'any 1193, en Guillem de Sant Vicenç es casa amb na Guillema Marcús, filla del patrici barceloní en Bernat Marcús, qui aporta en dot 1.000 morabatins d'or. El 1228, en Guillem de Sant Vicenç heretà el seu fill en Berenguer en ocasió del seu casament amb na Sança Grony, i li lliura ambdós castells. El casament d'en Berenguer amb na Sança significa l'enllaç dels Sant Vicenç amb una de les grans famílies de la burgesia barcelonina i una important injecció de capital per als seus dominis.

L'any següent, en Guillem de Sant Vicenç deixa el senyoriu de Vilassar en mans de sa muller na Guillema i s'embarca a l'aventura de la conquesta de Mallorca. Segons el *Llibre dels Feyts*, i en coherència amb la seva trajectòria política, forma part de la host del vescomte de Bearn, en Guillem de Moncada.⁷² No obstant això, a l'hora de repartir el botí, és enquadrat com a porcioner del comte d'Empúries. Se sap que per avaluació de les seves 11 *cavalleries* obté almanco un honor en el terme de Sóller, que l'any 1247 era sembrat de vinya i figueres. Poc temps després de l'acord amb el procurador del comte, el de Sant Vicenç ven la seva porció a n'Arnau de Tegurini i desapareix de Mallorca.⁷³

Des de llavors en Guillem de Sant Vicenç es dedica a afers d'alta política: fou present a les corts de Tarragona de 1234; l'any 1238, figura, juntament amb en Guillem de Montcada, entre els signants del pacte de capitulació entre Jaume I i el rei Saian de València; i l'any 1243, fa signar les disposicions per regular els abusos en la percepció de la lleuda de Tamarit.

6. L'acord amb l'abat de Sant Feliu de Guíxols

L'abat en Bernat d'es Coll, prior del monestir benedictí de Sant Feliu de Guíxols (Girona), no reconeix ésser totalment pagat i satisfet de la part que li pertany fins al dia 4 de gener del 1234, en el que signa el document definitori.⁷⁴ Així i tot, es reserva el dret que li pugui pertànyer en el futur sobre el lloc de Felanitx.⁷⁵

70 CATEURA BENNÀSSER, P.: "Sobre la aportación aragonesa a la conquista de Mallorca (1229-1232)", *Jaime I y su época*, 2, Zaragoza, 1980, p. 17-39, p. 33.

71 CARRERAS CANDI, F.: *Lo castell de Burriach o de Sant Vicents*, Mataró, 1908, p. 100; BENITO MONCLÚS, P.: "Els habitants de Vilassar enfront de la sensoria arbitrària dels Sant Vicenç (1229)", *Ipsa Arca*, 1, 1999, p. 40-45; BENITO MONCLÚS, P.: "Poder i societat al Maresme medieval: els Sant Vicenç (1022-1271)", *L'arquitectura militar medieval: Jornades d'Història i d'Arqueologia Medieval del Maresme: actes (del 13 al 30 d'octubre de 1999)*, Mataró, 2000, p. 25-35.

72 SOLDEVILA, F.: *Les quatre grans...*, p. 427, capítol XXXIII.

73 ARM, ECR-343, f. 170r, 13 calendes maig 1247.

74 PÉREZ PASTOR, P.: "Els orígens feudals...", p. 298.

75 *Excepto tantum jure nostro et omnium nostrorum in omni honore qui est ad locum qui vocatur Felenig, in quo totum jus nostrum excipimus et insolidum retinemus*: ADG, Vestuari, n. 9, pridie nones gener 1233. Com és de veure, doncs, tant les milícies d'en Ramon de Pertegàs com l'abat de Sant Feliu de Guíxols creien tenir drets sobre la part d'aquestes possessions que pogués pervenir a mans del comte.

Els béns i drets que rep l'abat no s'especifiquen en el document. Se sap que obtingué, entre d'altres, les següents propietats:

– A la Ciutat, a la parròquia de Sant Jaume (carrers d'en Viabrera, mestre Ponç, Ferreria i Pont del Mercat): 4 horts i 20 cases; a la parròquia de Santa Eulàlia (carrers de la Calatrava, de la Torre de l'Amor i de Santa Clara): 16 cases i 5 horts.⁷⁶

– En el terme de la Ciutat, l'alqueria Son Orlandis, situada al camí de Manacor, entre Son Prunes i el Barranc; així com un conjunt d'hortos prop de la Porta de Sant Antoni.⁷⁷

– En el terme de Muro, les alqueries anomenades Benahel, La Cleda i Luc Roig, que constituïren el nucli principal del municipi de Llubí. L'any 1606 hi havia 29 cases, 44 horts i 39 possessions.⁷⁸

– En el terme de Sóller, un molí i un seguit de cases a la vila. Un conjunt d'hortos i camps a l'horta regada per la font de s'Olla. Més una gran peça de terra situada entre Biniraix i Fornalutx, posteriorment dividida en múltiples parcel·les anomenades Els Abats, la Bellaguarda, la Masmodina, la Solzia, lo Pinós, etc.⁷⁹

Cal tenir en compte que el prior de Sant Feliu obté també a la porció del rei l'alqueria Almizarraa, de 12 jovades, i el rafal Aben Maizor, de 4 jovades, situats ambdós en el yûz de Montuiri.⁸⁰

Els immobles de porció comtal adjudicats a l'abat resten obligats a mantenir permanentment un cavall i un quart de cavall armats per a la defensa de l'illa. És el deure feudal que se li intima per les 169,5 *cavalleries* amb què és avaluada la seva contribució a la conquesta.

Almanco fins al segle XVIII, l'abat i els seus successors confessaren repetidament tenir la *baronia* de Mallorca i el servei armat en feu del rei.⁸¹

7. La sentència arbitral amb la ciutat de Narbona.

És probable que els delegats de la ciutat occitana de Narbona obtinguessin els béns directament del comte d'Empúries, però ben aviat sorgeixen desavinences amb el prelat de Girona. Com que l'avinença per la via pacífica es fa difícil, requereixen la intervenció mediatadora del veguer reial en la reclamació que interposa en Garcia Ruiz, procurador d'aquella ciutat, contra el procurador del bisbe Cabanelles. Aleshores, el veguer nomena com a àrbitres els prohoms en Bernat Eimeric i en Guillem Hug. Una vegada analitzades les proves orals i escrites, ambdós prohoms publiquen un arbitratge d'obligat compliment

76 Són dades de l'any 1606: ALBERTÍ, J.; CARDELL, J.; ROSSELLÓ R.: *Història de Llubí. De la prehistòria a 1600*, Palma, 2001, p. 173.

77 ARM, ECR-1120, f. 40, 02/09/1735.

78 ALBERTÍ, J.; CARDELL, J.; ROSSELLÓ R.: *Història de Llubí...*, p. 173.

79 PÉREZ PASTOR, P.: "Toponímia del municipi de Fornalutx segons els estims generals de 1578", *XXIV Jornada d'Antroponímia i Toponímia-VI Seminari de Metodologia en Toponímia i Normalització Lingüística*, Palma, 2013, p. 182-206.

80 ROSSELLÓ BORDOY, G.: *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Llibre del Repartiment...*, p. 79.

81 La capbrevarien els anys 1389, 1516, 1587, 1589, 1636, 1657, 1682, 1696, 1708, 1735, 1747, 1773 i 1778: ARM, ECR-1120 a 1154.

a Mallorca el 29 d'abril del 1235,⁸² sota la imposició de pena de cinquanta morabatins al contrafaent.

En virtut d'aquesta sentència, per les 18,5 *cavalleries* que els homes de Narbona aportaren a la conquesta obtenen d'en Guillem de Cabanelles les possessions següents:

- L'honor que ja tenen a la vall de Sóller, situat en el terme de Montreial.⁸³
- Un rafal de quatre jovades d'extensió que el bisbe ha recuperat de l'abat de Sant Feliu.⁸⁴
- L'alqueria anomenada Falcho, de quatre jovades, que està situada en el terme de la ciutat de Mallorca i la té en establiment en Pere Torner.
- Un camp situat en el terme de Sant Llorenç de la ciutat, que confronta amb l'honor de l'abat de Sant Feliu, amb el d'en Nunyo Sanç i per dues parts amb el del comte d'Empúries.

La sentència arbitral és acceptada per ambdós procuradors, si bé en el document final no apareix la signatura d'en Guillem de Torrella. No s'assenyala, tampoc, quin tipus de servei militar ha de prestar la ciutat de Narbona per aquests béns. Més tost el servei queda integrat en els quatre cavalls armats requerits de forma conjunta al prelat de Girona i al paborde de Solsona.

8. Els altres porcioners

Dels acords amb la resta dels porcioners menors integrats en el grup del comte d'Empúries –el sagristà d'Urgell, en Pere de Pinell, en Jaume de Cervera, en Ramon de Vernet i n'Arnau de Bellvé– res no se n'ha pogut documentar als arxius consultats.

82 ADG, Vestuari, n. 15, 3 calendes maig 1235.

83 Vuit anys després, els homes de Narbona ja havien venut l'honor a Berenguer de Pinós: ARM, ECR-342, f. 160r.

84 Aquest apuntament denota l'existència d'un acte de concòrdia previ entre els dos magnats.

El segon repartiment

Endemés de dividir-se els béns amb els membres de la porció respectiva, els magnats tot seguit han de remunerar els vassalls i servents propis com a recompensa per l'esforç bèl·lic. Per tant, encara hauran de detraure una part important dels seus dominis, i adjudicar-la als membres de llur seguici. Igualment han d'assignar altres possessions a tercers per fer front a certes obligacions i compromisos personals: deutes adquirits, devocions religioses, etc. En tots els casos, es tracta de concessions i donacions en feu o en alou franc i, per tant, són transferències del domini directe. És allò que s'ha anomenat *segon repartiment*.

Vegem, com a exemple, les donacions del bisbe de Girona:⁸⁵

– El 14 de juliol del 1232,⁸⁶ en Guillem de Cabanelles dóna en feu al convent de frares de Nostra Dona de la Mercè una alqueria en el terme de Muro (Llubí), sense cap altre càrrec. A partir d'aleshores, es reconeix com l'alqueria dels Captius.

– El 17 de setembre del mateix any,⁸⁷ concedeix en feu al seu nebot i procurador en Guillem de Torrella dues alqueries i un molí en el terme de Muro, una alqueria en el terme de Catí i una altra en el terme de Sóller, unes terres i un molí en el terme de la Ciutat, uns obradors, unes cases i un forn dins la Ciutat i unes altres cases a l'Almudaina, tot avaluat en 20 *cavalleries*.

– El 30 de gener del 1234,⁸⁸ el bisbe dóna al cavaller en Guillem de Sant Martí, en feu, unes cases amb un hort dins la Ciutat i una quarterada de terra en el terme, prop de les Torres Llavaneres.

– El 4 de maig del 1234, dóna al convent de monges de Santa Margarita, en alou franc i lliure, una vinya, un olivar, un hort i dos hospicis sarraïns prop de la vila de Sóller.⁸⁹ Anteriorment, el prelat gironí havia donat un altre honor a la mateixa comunitat, mitjançant un document signat el 14 d'octubre del 1233.⁹⁰

– No consta documentalment la data de la donació en feu a en Ramon de Verdera, però és segur que el bisbe de Girona li adjudica determinats béns consemblantment als altres cavallers. S'hi compten cinc hospicis a la parròquia de Sant Jaume de la Ciutat, i una alqueria i mig rafal a la Serra de Muro, a l'actual terme municipal de Llubí.⁹¹

Endemés, el prelat de Girona decidit a alliberar-se de l'obligació de prestar el servei militar al qual està obligat, elegeix tres cavallers de la seva confiança i els institueix tres cavalleries.⁹² A cada cavalleria li assigna un part dels béns i drets de la seva porció, tant a la Ciutat i al seu terme com a Muro i/o Sóller. Els cavallers elegits són en Guillem de Sant Martí, en Ramon de Verdera i el seu nebot en Guillem de Torrella, obligats a prestar un cavall armat cadascun.⁹³

85 Gabriel Jover i Ricard Soto han analitzat la mateixa documentació: JOVER AVELLÀ, G.; SOTO COMPANYY, R.: "Els dominis feudals a la Mallorca Baixmedieval (segles XIII-XIV)", *Revista d'Història Medieval*, 8, 1997, p. 217-274, p. 236.

86 ARM, Notaris. G-45, f. 63g i 269g. Reproduït a *FRB/II-1*, n. 119; i a ARM, Miscel·lànies Pascual II, p. 475.

87 ADG, Vestuari, n. 4, 15 calendes octubre 1232 (17/09/1232); i n. 18, 5 nones juliol 1243 (03/07/1243).

88 ADG, Vestuari, n. 10, 3 calendes febrer 1233.

89 ADG, Vestuari, n. 13. Mallorca, 4 nones maig 1234.

90 MORAGUES, M.; BOVER, J.M.: *Historia General del Reino...*, I, p. 404.

91 ADG, Vestuari, n. 40, 4 idus gener 1288; i ARM, ECR 343, f. 12v, 2 idus febrer 1255.

92 ALBERTÍ, J.; CARDELL, J.; ROSSELLÓ R.: *Història de Llubí...*, p. 178.

93 ADG, Vestuari, n. 11, 3 calendes febrer 1233 (30/01/1234); n. 12, 12 calendes març 1233 (18/02/1234); i n. 20, 3 nones novembre 1245 (03/11/1245).

La donació del desè i el delme a l'Església de Mallorca

Com a conseqüència dels pactes previs a la conquesta signats pels magnats, i després per exigència papal, la major part dels magnats i porcioners cedeixen a l'Església la desena part dels béns que els havien correspost, en concepte de dotació de la diòcesi de Mallorca.⁹⁴ A partir de 1235, doncs, el primer bisbe mallorquí en Ramon de Torrella va rebent aquesta desena part, signant amb cadascun d'ells un document d'acceptació.

Així, el comte d'Empúries fa la donació el 24 de novembre de 1235;⁹⁵ i, el mateix dia, el bisbe Guillem de Girona fa una donació genèrica, ratificada i individualitzats els béns el 18 de febrer del 1239.⁹⁶ Poc abans de 1240 cedeixen el desè els cavallers en Pere de Pertegàs i en Pere de Menoc.⁹⁷ Es desconeix la data de concessió del desè per part del paborde de Solsona, però hom sap que fou un dels porcioners més reticents a lliurar-la i que l'any 1240 encara no ho havia fet.⁹⁸ L'abat de Sant Feliu de Guíxols es torbarà uns anys a fer-la. En el document definitiu, signat pel prebost en Bernat de Ribera i datat el 6 d'agost del 1250,⁹⁹ s'especifiquen algunes de les propietats i rendes que l'abat traspasa a l'Església i, entre d'elles, la desena part de les possessions que havia assignat i cedit al bisbe amb anterioritat a Sóller, i també el desè de la seva part d'horta.¹⁰⁰

Els anys immediatament posteriors a la conquesta els magnats i porcioners gaudeixen del dret d'ocupar íntegrament els delmes,¹⁰¹ encara que en els pactes previs no es va concretar aquest extrem i els documents de donació tampoc no ho reflecteixen. Aquest dret prové de donació papal i és conseqüència del caràcter de creuada que adquireix la conquesta. A

94 Sobre la dotació del desè: PEREZ MARTINEZ, L.: "Els difícils inicis...", p. 76-86; LÓPEZ BONET, J.F.: "La dotació de l'església de Mallorca després de la conquesta cristiana (1229-1280)", *Montpellier, la Couronne d'Aragon et les pays de Langue d'Oc (1204-1349). Actes du XII Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon*, Montpellier, 1988, p. 115-124; LÓPEZ BONET, J.F.: "Dominis seculars, patrimoni eclesiàstic i rendes decimals a la Mallorca cristiana", *Mayurqa*, 22, 1989, p. 353-366; LÓPEZ BONET, J.F.: *La riquesa de Mallorca al s. XIV (Evolució i tendències econòmiques)*, Palma, 1989; LÓPEZ BONET, J.F.: "Els pariatges del rei Saç", *El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa, XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma, 1998, p. 101-132, p. 111; JOVER AVELLÀ, G.; SOTO COMPANYY, R.: "Els dominis feudals...", p. 229.

95 ACM, CC-3413, f. 14-15, 8 calendes desembre 1235. Regest a GROC, n. 59.

96 ADG, CC-3414, f. 14, 8 calendes desembre 1235. Regest al GROC, n. 58; i ADG, Vestuari, n. 16, 12 calendes març 1238.

97 Aquest any, el bisbe ja estableix un olivar procedent del desè de Pere de Menoc: ACM, CC-3413, f. 123, nones març 1239 (07/03/1240). Regest a GROC, n. 105.

98 ACM, CC-3413, f. 47, 8 calendes maig 1240 (24/04/1240). Regest a GROC, n. 108. Transcrit a BSAL, XIII, 1909-1910, p. 158.

99 ACM, CC-3413, f. 90v, 8 idus agost 1250. Regest a GROC, n. 256; i *Documenta*, n. 29 (data equivocada).

100 "Item decimam partem nomine deeni Sedis antedictae in possessionibus quas vobis assignavimus apud Soller, sicut vos eas tentéis et possidetis, et deenum in parte nostra horta de Soyler, prout vobis assignatum est" (*Documenta*, n. 29). Aquesta assignació degué fer-se abans de 1245, ja que, l'any 1244, el bisbe de Mallorca estableix una peça de terra del desè procedent de l'abat, situada en el terme de la vila de Sóller: ACM, CC-3413, f. 43 i 121, 3 nones desembre 1244. Regest al GROC, n. 180 i 181.

101 Per a la qüestió del delme: LÓPEZ BONET, J.F.: "La dotació de l'església...", p. 115-124; LÓPEZ BONET, J.F.: *La riquesa de Mallorca al s. XIV...*; LÓPEZ BONET, J.F.: "Dominis seculars...", p. 353-366. Vegeu també SASTRE MOLL, J.: "La producció agrària de Inca, Valldemosa, Llucmajor i Montuïri segun la declaració del diezmo de 1310", *El regne privatiu de Mallorca i la Mediterrània*, XIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó, Comunicacions I, Palma, 1989, p. 247-262; i GUINOT RODRÍGUEZ, E.: "Els conflictes al voltant de la implantació i gestió del delme al sud de la Corona d'Aragó (segles XII i XIII)", *La corona catalanoaragonesa, l'islam i el món mediterrani*, Anuario de Estudios Medievales, anejo 71, Barcelona, 2013, p. 341-349.

partir de novembre del 1238, però, s'entra en una nova dinàmica. Mitjançant una concòrdia signada per Jaume I, l'infant en Pere de Portugal i el bisbe en Ramon de Torrelles, el rei concedeix i reconeix tenir en feu dues terceres parts del delme sobre el pa, el vi i l'oli, i la meitat sobre el del bestiar gros i menut, les ovelles, la llana, el formatge i el peix; i cedeix la fracció restant a la Seu de Mallorca.

Sense gaires presses, una part dels magnats i porcioners signen convenis consemblants.¹⁰² Entre ells, el bisbe Cabanelles, que degué fer la cessió l'any 1239, renegociada l'any 1267;¹⁰³ i el comte d'Empúries qui la féu el 1244, amb alguns ajustaments posteriors.¹⁰⁴

Des del segle XIII, el desè i els delmes formen part del patrimoni eclesiàstic i estan integrats dins allò que s'anomena la Porció Temporal de la Seu.

Recapitulacions

Puix que el comte n'Hug d'Empúries mor en el transcurs de l'epidèmia que es desencadena dies després de la presa de *madina Mayurqa* i el bisbe Guillem de Girona abandona l'illa tot seguit, l'execució de la segona part del *primer* repartiment queda en mans de llurs procuradors i lloctinents. Les negociacions entre els procuradors comencen l'any 1232, però són relativament llargues, difícils i no exemptes de litigis. La resolució dels contenciosos sovint precisa la mediació arbitral dels oficials reials i d'altres prohoms. En el cas que s'estudia, el paborde de Solsona no es considera plenament satisfet fins al 1233; l'acord entre el comte d'Empúries i el bisbe de Girona no s'aconsegueix fins a l'any 1234 i encara fretura la intervenció del veguer reial; i el 1235 la ciutat de Narbona ha de recórrer a l'arbitratge per poder percebre allò que legítimament li pertoca per dret de conquesta. En darrer extrem, els límits exactes d'alguns dels territoris triguen força temps a definir-se, i la col·locació de les fites de delimitació deriva en més plets i desavinences.¹⁰⁵

A més dels béns que els corresponen per llur fracció, certs magnats i porcioners reben immobles en altres porcions. És el cas del prior de Sant Feliu de Guíxols, en Pere de Menoc o en Pere d'Alcover, que, com s'ha vist, obtenen alqueries i rafals a la porció del rei. En Guillem de Torrella, procurador del bisbe de Girona, també rep alhora possessions del comte i de l'abat de Sant Feliu.¹⁰⁶ Pau Cateura¹⁰⁷ observa aqueixa duplicitat en analitzar el patrimoni que obtingueren els Ordes Militars, de manera que fins i tot alguns dels seus membres reberen béns a títol personal. I Ricard Soto¹⁰⁸ ha estudiat igualment els casos de Duran Coc i dels Espanyol de Vic.

102 CATEURA BENNÀSSER, P.: "Las cuentas de la colonización feudal (Mallorca, 1231-1245)", *En la España Medieval*, 20, Madrid, 1997, p. 57-141, p. 63.

103 ADG, Vestuari, n. 33, 3 calendes gener 1266 (30/12/1266); i n. 34, 4 nones març 1267 (04/03/1267).

104 ACM, CC-3413, f. 17, 18 calendes desembre 1244 (14/11/1244). Regest a GROC, n. 179; LÓPEZ BONET, J.F.: *La riquesa de Mallorca al s. XIV...*, p. 159.

105 VIRGILI, A.: "Les conquestes catalanes del segle XII i els repartiments", *Repartiments a la Corona d'Aragó (Segles XII-XIII)*, Enric Guinot i Josep Torró eds., València, 2007, p. 51-74.

106 ARM, Torrella. Armari 7, fardell 72, pergami 5 idus maig 1240.

107 CATEURA BENNÀSSER, P.: "Sobre las Órdenes Militares en la repoblación de Mallorca", *Actas das II Jornadas Luso-espanholas de historia medieval*, Porto, 1990, p. 3-25, p. 14

108 SOTO COMPANY, R.: "Repartiment i 'repartiments'...", p. 1-55.

La fracció dels béns que obtenen no estan sotmesos al vassallatge del magnat cap de quadrella o cap de fila,¹⁰⁹ sinó únicament al reconeixement del domini eminent del rei, a costum de Barcelona.¹¹⁰ Per tant, posseïren el domini ple d'aquests béns en alou franc i lliure,¹¹¹ i en règim d'igualtat en relació als grans magnats pel que fa a la jurisdicció i a la capacitat d'exacció de rendes. Únicament els diferenciava la grandària o dimensió global del patrimoni obtingut, tal com intuï Ricard Soto; i per això proposà designar-los com a 'senyors alodials'.¹¹² Constitueixen –magnats i senyors alodials– els posseïdors de primer nivell, segons la nomenclatura formulada per Àngel Rodríguez.¹¹³

Es compleix així, inicialment, l'esperit i la lletra dels pactes previs a la conquesta signats a Barcelona i Tarragona,¹¹⁴ i de la Carta de Franquesa.¹¹⁵ Frueixen també de jurisdicció sobre els seus territoris,¹¹⁶ modulada per la citada Carta de Franquesa i limitada des del juliol del 1231 per les competències del veguer.¹¹⁷ En el capítol d'obligacions, deuen al monarca homenatge i fidelitat en reconeixement del domini eminent, que els és exigit en nombroses ocasions, com és de veure en els llibres de l'Escrivania de la Reial Capbreuació de l'ARM i del Vestuari de l'ADG. A més d'això, els majors porcioners resten obligats al manteniment d'un cert nombre de cavalls armats per a la submissió total de l'illa i posterior defensa del regne, en proporció als homes i pertrets aportats a la conquesta.

Tot plegat es creen baronies extenses, com la del comte d'Empúries o la del bisbe de Girona, i senyorijs molt minsos com els dels cavallers en Pere d'Alcover o en Guillem de Sant Vicenç, desigualment repartits entre diverses porcions.¹¹⁸

109 CASASNOVAS CAMPS, M.A.: *Història de les illes Balears. Segona edició revisada i molt augmentada*, Palma, 2007, p. 245; i SOTO COMPANY, R.: "Repartiment i 'repartiments'...", p. 11. Alguns autors, però, ho han dubtat: ALOMAR ESTEVE, G.; ROSSELLÓ VAQUER, R.: *Història de Muro...*, II, p. 28.

110 CASASNOVAS CAMPS, M.A.: *Història de les illes...*, p. 244. Sobre les diferències entre les tinences a costum d'Espanya i a costum de Catalunya, SABATÉ CURULL, F.: "La tenencia de castillos...", p. 106-116; i CABEZUELO PLIEGO, J.V.: "Formas feudales en el traspasso de la posesión de fortalezas ad consuetudinem Yspanie", a CABEZUELO PLIEGO, J.V. (ed.): *Alcaidías y fortalezas en la España medieval*, Alcoi, 2007, p. 155-192.

111 SANTAMARÍA ARÁNDEZ, A.: "En torno a la evolución del modelo de sociedad en el Reino de Mallorca (siglos XIII-XVIII)", *Estudis Baleàrics*, 3, 1981, p. 1-197, p. 186; JOVER AVELLÀ, G.; SOTO COMPANY, R.: "Els dominis feudals...", p. 247.

112 SOTO COMPANY, R.: *El còdex català...*, p. 21 i 23.

113 RODRÍGUEZ CARREÑO, A.: "Conquesta i feudalització: el cas de Pollença, Mallorca (1298-1304)", *Estudi General*, 5-6, 1986, p. 371-387, p. 373.

114 *Les porcions que vosaltres y los vostres allí tindreu las tindreu per nos y per nostres successors a nostra fidelitat y consuetud de Barcelona i'ns doneu potestat sempre que voldrem tant en pau com en guerra: FRB*, I, n. 9, Tarragona 5 calendes setembre 1229.

115 *Les possessions totes les quals en la ciutat e el regne aurets e posseyreys aiats franques e liures axi com aqueles aurets per cartes de nostra donacio. E puschats d.aqueles fer ab enfant o sens enfant totes vostres volentats a quius volrets, exceptats cavalers e sants: FRB*, I, n. 54, 01/03/1230.

116 PORTELLA COMAS, J.: "¿Cómo se exporta el feudalismo?...", p. 94.

117 Pau Cateura ha analitzat al detall la concòrdia signada a Barcelona el 22 de juliol de 1231 entre Jaume I i la resta dels magnats, de la qual sorgí la institució reial del veguer: CATEURA BENNÄSSER, P.: "Exceptis Militibus et Sanctis", *Homenatge a Antoni Mut Calafell, arxiver*, Palma, 1993, p. 53-62.

118 Per a les estructures feudals, agràries i poblacionals sorgides del repartiment, i llur evolució: JOVER AVELLÀ, G.; SOTO COMPANY, R.: "Colonización feudal y organización del territorio. Mallorca, 1230-1350", *Revista de Historia Económica*, 3, 2002, p. 439-477; JOVER AVELLÀ, G.; MAS FORNERS, A.; SOTO COMPANY, R.: "Feus, reserva senyorial i esclavitud. Mallorca a la segona meitat del segle XIV", *Terçeres Jornades sobre sistemes agraris*,

El botí que rep cadascun dels porcioners del comte està constituït per possessions molt diverses, escampades per la ciutat i pels termes d'algunes viles. I, fins i tot a l'interior de cada terme, obté territoris dispersos i relativament allunyats entre ells. Aquesta dispersió és congruent amb la voluntat de proporcionalitat en el botí i la qualitat de les terres i els immobles repartits, així que ningú no es pogués sentir perjudicat. Per tal d'aconseguir-ho, doncs, es varen repartir individualment i separada les diverses unitats immobiliàries –cases, casals, mesquites, banys, obradors, forns, molins, horts, terres conreades, garrigues, alqueries, rafals, etc.–, de tal manera que cada porcioner obtingué en origen uns ingressos diversificats i equitatius.¹¹⁹ Carlos Laliena¹²⁰ afirma que els nobles de la vall de l'Ebre *estaban acostumbrados a disfrutar de posesiones territoriales muy dispersas*, almanco des del segle X, i que disposaven de mitjans humans, experiència i flexibilitat per gestionar territoris i obtenir rendes. Esteban Sarasa¹²¹ també detecta que les cavalleries d'honor aragoneses estaven repartides per tot el territori. Si fos cert que la conquesta catalana “reproduceix amb trets específics la societat feudal d'origen”, tal com assegura Jaume Portella,¹²² és probable que es reproduís a Mallorca el caràcter dispers de les possessions senyoriales del principat, si bé amb algunes especificitats.¹²³

Endemés de dividir-se els béns amb els membres de la porció respectiva, els magnats tot seguit han de remunerar els vassalls i servents propis com a recompensa per l'esforç bèl·lic realitzat. Per tant, encara hauran de detraure una part important dels seus dominis, i adjudicar-la als membres de llur seguici. Igualment han d'assignar altres possessions a tercers per fer front a les obligacions i compromisos personals. Alguns d'ells, també han de dotar els cavallers vassalls seus que hauran de mantenir, en nom del magnat i per subrogació, un cavall armat en defensa de l'Illa.

Poc després, cadascú haurà de renunciar encara a la desena part dels béns obtinguts –l'anomenat *desè* o *deè*– per tal de dotar econòmicament la diòcesi de Mallorca. I també a les dues terceres parts del delme, inicialment agregat íntegrament a les porcions obtingudes.

Allò que sembla més significatiu és que la remuneració dels propis vassalls, la satisfacció

organització social i poder local als Països Catalans, Lleida, 2002, p. 141-180.

119 Així ho considera P. Cateura, en documentar les porcions “contenien invariablement un sector muntanyós i un altre pla” (CATEURA BENNÀSSER, P.: *Mallorca en el...*, p. 32) i que els mòduls de repoblació lliurats als cavallers de la porció d'en Nunyo eren *explotaciones agrarias con una producción diversificada*: CATEURA BENNÀSSER, P.: “Los caballeros en la repoblación...”, p. 100.

120 LALIENA CORBERA, C.: “Repartos de tierras en el transcurso de la conquista feudal del valle del Ebro (1080-1160)”, a GUINOT, E.; TORRÓ, E. (ed.): *Repartimientos a la Corona d'Aragó (Siglos XII-XIII)*, València, 2007, p. 15-50, p. 45.

121 SARASA SÁNCHEZ, E.: “Tenencias, alcaldías y caballerías en Aragón durante la Edad Media”, a CABEZUELO PLIEGO, J.V. (ed.): *Alcaldías y fortalezas en la España medieval*, Alcoi, 2007, p. 137-154, p. 144-147.

122 PORTELLA COMAS, J.: “El col·loqui sobre ‘La formació i expansió del feudalisme català’ (Girona, 8-11 de gener de 1985)”, *Recerques*, 17, 1985, p. 187-195.

123 L'organització feudal dels territoris de la Corona d'Aragó en cavalleries de terra, cavalleries d'honor, cavalleries de borsa o *caballerías de mesnada*, i la influència que tingué aquest sistema en el repartiment de Mallorca, és una qüestió que està lluny de ser resolta. Vegeu al respecte BONNASSIE, P.: *Catalunya mil anys enrera. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI, Vol. II. Economia i societat feudal*, Barcelona, 1981, p. 195-204; SABATÉ CURULL, F.: “Les castlanies i la comissió reial de 1328”, SÁNCHEZ, M. (coord.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, 1993, p. 177-241, p. 185-205; SÁIZ SERRANO, J.: *Guerra y nobleza en la...*, p. 53-63; SABATÉ CURULL, F.: “La tenencia de castillos...”, p. 76-84; SARASA SÁNCHEZ, E.: “Tenencias, alcaldías y caballerías...”, p. 137-141.

de les obligacions i devocions, la dotació de l'Església i la creació de cavalleries obligades a prestar cavall armat la fa cada porcioner a partir dels béns que ha obtingut en el *primer* repartiment; o sigui: dels béns que ja li són propis. És evident que tots els béns procedeixen del botí; però, per efectuar el *segon* repartiment, cada magnat haurà de renunciar a una part de les possessions que ja li han estat adjudicades. Encara que aquesta afirmació sigui òbvia, crec que és important remarcar-la perquè és un dels trets que distingeix el *primer* del *segon* repartiment.

Altre tret significatiu és que, contràriament als magnats i porcioners, els beneficiaris del *segon* repartiment no necessàriament havien participat a la conquesta.

A destacar, igualment, que ambdós repartiments coincideixen durant els primers anys, si bé el ritme i la duració de cadascun és força diferent. Per aquest motiu resulta fàcil, en endavant, confondre els magnats i porcioners amb els vassalls i els donataris, puix que, en la majoria dels casos, els seus béns i honors acaben denominant-se baronies i, sobretot, cavalleries. Són, en definitiva, senyories territorials de tipus feudal relativament reduïdes i amb drets jurisdiccionals reduïts.¹²⁴ Els seus titulars progressaran fins a constituir la noblesa mallorquina i acabaran dominant l'Illa.¹²⁵

En qualsevol cas, els grups socials sorgits del *primer* i *segon* repartiment –que Ricard Soto¹²⁶ ha anomenat *beneficiaris*–, posseiran el domini directe sobre les terres adquirides, però no les conrearan efectivament. Ho faran els pagesos i colons sorgits del *tercer* repartiment, que únicament en posseiran el domini útil mitjançant l'arrendament, la parceria o, majoritàriament, l'establiment.

Després del *primer* i *segon* repartiment, no es produeixen modificacions dels titulars del domini al primer nivell, fins que les senyories són abolides en el segle XIX. S'ocasionen canvis –per successió, per alienació, per confiscació, etc.– en la titularitat dels senyories; però, llevat d'algun canvi de jurisdicció en època posterior motivat per la manca d'acreditació documental, el gruix dels béns subjectes al domini directe de cada porció es manté inalterat al llarg de sis segles. Tant el comte com els seus porcioners, es limiten a cedir el domini útil de les terres, recaptar les rendes feudals, sancionar i controlar els traspassos de propietat, i exercir la jurisdicció en els territoris respectius. Tots els canvis de titulars del domini útil queden reflectits en els llibres d'actes i els capbreus de les cùries respectives. Aquesta inalterabilitat del domini directe dóna peu a pensar que els capbreus reials i senyoriais que els posseïdors útils de la terra declararen durant els segles XVI-XVIII reproduïen bastant fidelment la porció que cada porcioner rebé en el Repartiment. La minuciosa anàlisi d'aqueixes capbreuacions, comparant-les amb les dades dels cadastres municipals i estims generals del mateix període, permetria localitzar, identificar i definir amb molta precisió cadascuna de les porcions sorgides del Repartiment.

124 SOTO COMPANYY, R.: "Repartiment i 'repartiments'...", p. 14; JOVER AVELLÀ, G.; SOTO COMPANYY, R.: "Els dominis feudals...", p. 235; SALRACH, J.M.: "Orígens i transformacions de la senyoria a Catalunya (segles IX-XIII)", *Revista d'Història Medieval*, 8, 1997, p. 25-55, p. 29.

125 PORTELLA COMAS, J.: "Les baronies i cavalleries...", p. 439; DE MONTANER, P.: "Les cavalleries mallorquines (segles XIII-XVIII)", a GARRABOU, R. (ed.): *Terra, treball i propietat*, Barcelona, 1986, p. 42-65.

126 SOTO COMPANYY, R.: "Repartiment i 'repartiments'...", p. 20.

La documentació sembla confirmar que, tant el comte d'Empúries com el bisbe de Girona, obtingueren i es repartiren entre ells diversos immobles urbans al *jûz* de Muro, que estaven contigus. També a Sóller, tant el rei com el comte d'Empúries, en Bernat de Santa Eugènia, en Gastó de Bearn i molts d'altres magnats i porcioners obtingueren en el repartiment hospicis i cases que formaven carrers. No és, doncs, gens forassenyat pensar que abans de la conquesta, en època andalusí, ja existien en aquests districtes nuclis de població més extensos que una simple alqueria: un a Muro i, probablement, dos a Sóller, a banda i banda del torrent Major.

